

Staročeské rukopisy žaltáře

Hana Kreisingerová, OVJ, ÚJČ
AV ČR

Olivetský graduál, Girolamo da Milano (1429-1449) 9v, Beinecke MS 1184

Grantový projekt:

První tištěný staročeský žaltář (filologická analýza a kritická edice)

hl. řešitel: Mgr. K. Voleková, Ph.D.

spoluřešitelé: Mgr. A. Svobodová, Ph.D., Mgr. A. Michalcová, Mgr. H. Kreisingerová, Ph.D.

z hlavních cílů projektu:

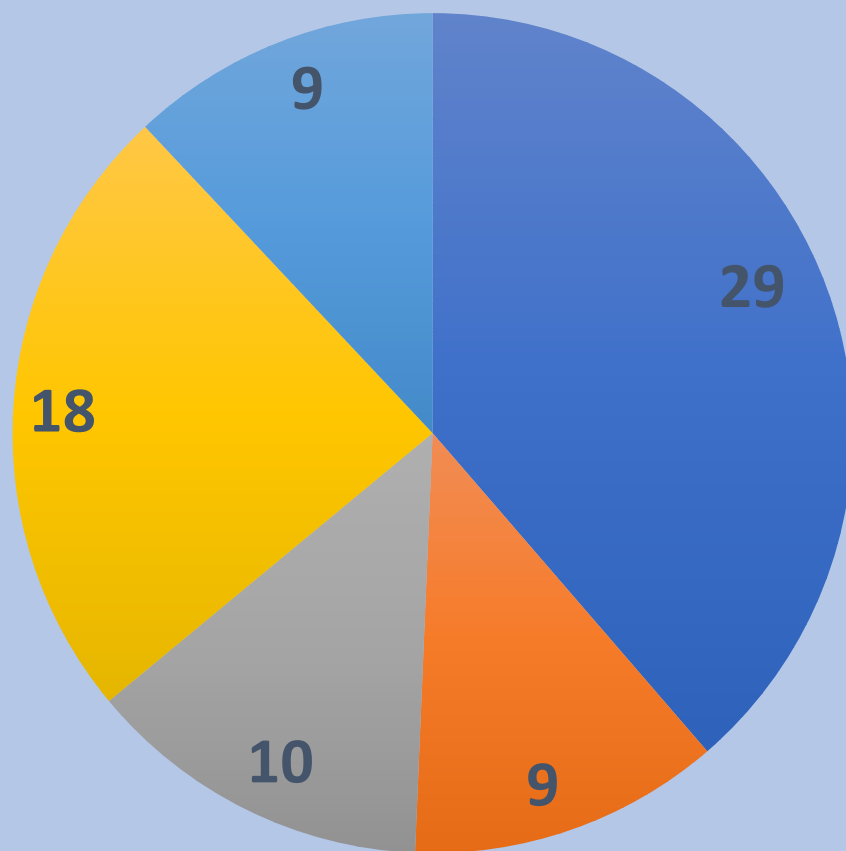
příprava kritická edice reprezentativního pramene čtvrtého žaltářního překladu, Žaltáře tištěného

průzkum pravopisu, hláskosloví, tvarosloví, syntaxe, slovní zásoby a stylu čtvrtého překladu

průzkum vztahů k starším překladům (zahrnující elektronické vydání reprezentativních zástupců všech stč. překladů žaltáře v rámci Diabible)

	Název	Zkratka	Uložení	Překlad	Pozn.	Velká písmena	Kantika	Tituli	Číslo veršů
Rukopisy (abecedně tematicky)									
1	Kniha žalmů v Bibli Bočkově	<u>ŽaltBiblBoč</u>	rkp., Brno, Moravský zemský archiv, fond G 10 Sběrka rukopisů Zemského archivu, inv. č. 123/1, 1430–1450, ff. 308r–347r.	3. překlad	prology, sumáře, rejstřík k žaltáři (309r–314v) Těčko od 118 posunuté číslování!	červené a modré iluminované majuskule na začátku veršů	ANO (ale jen Te Deum, na konci)	ano	ano
2	Kniha žalmů v Bibli boskovické	<u>ŽaltBiblBosk</u>	rkp., Olomouc, Vědecká knihovna v Olomouci, sign. M III 3, asi 1421–1425, ff. 235r–264r	3. překlad	předmluvy, MNS , vkol , kramerius	černé majuskule na začátku veršů zvýrazněné žlutě	ANO (komplet, na konci)	ano	ano
3	Kniha žalmů v Bibli cisterciácké	<u>ŽaltBiblCist</u>	rkp., New York City, Pierpont Morgan Library, sign. MS M.752, 1456, ff. 213r–238r.	třetiredakční úprava 3. překladu	Těčko od 214	černé majuskule na začátku veršů	NE	ano	ano

Dochované žaltářní texty a jejich typy (dochováno 75 známých textů)

■ žaltáře v celých Biblích

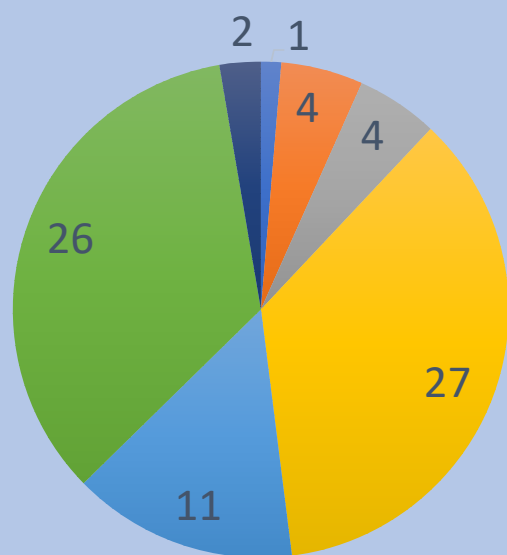
■ žaltáře ve SZ

■ žaltáře a žalmy ve zvl. výborech

■ samostatné žaltáře

■ zlomky žaltáře

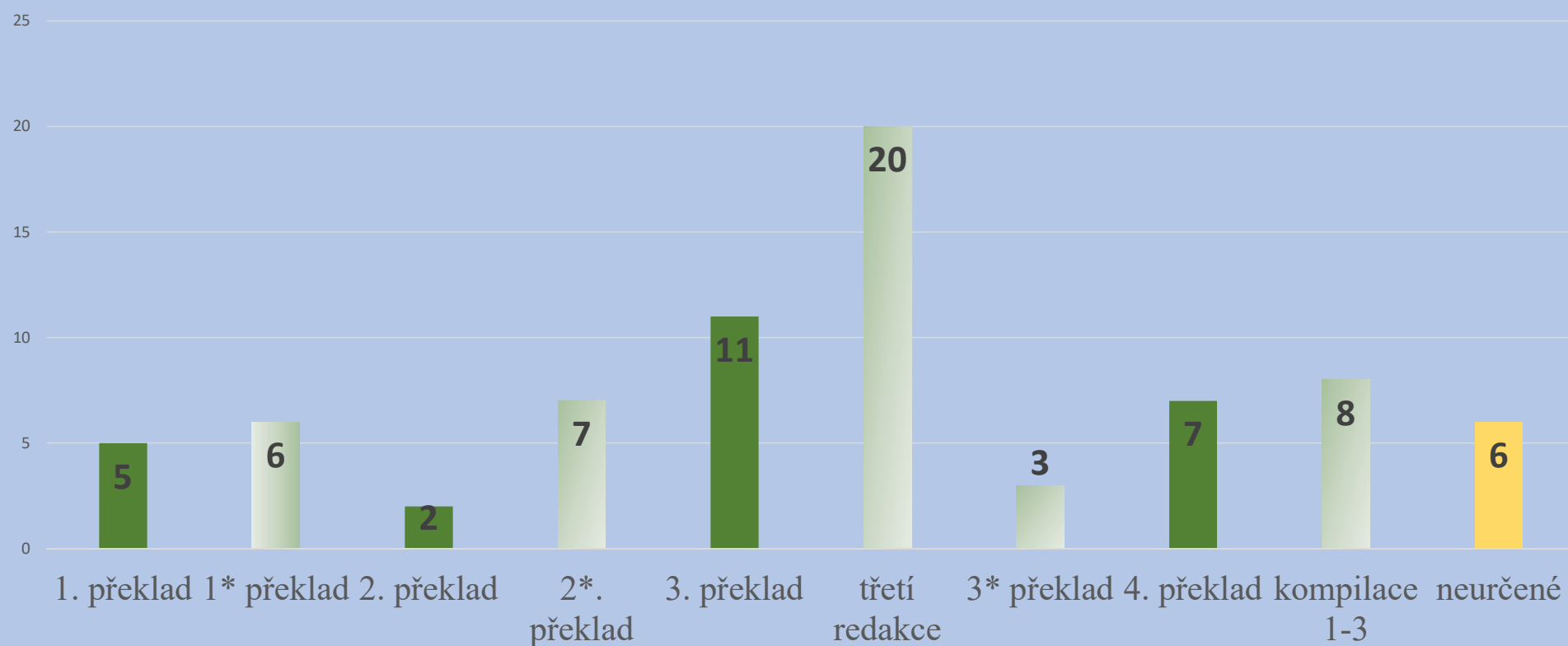
Stáří dochovaných žaltářních textů

■ B – do 1350 ■ C – do 1380 ■ D – do 1410
■ E – do 1450 ■ kol. 1450 ■ F – do 1500
■ dosud neurčeno

Zastoupení stč. překladů v dochovaných žaltářních textech

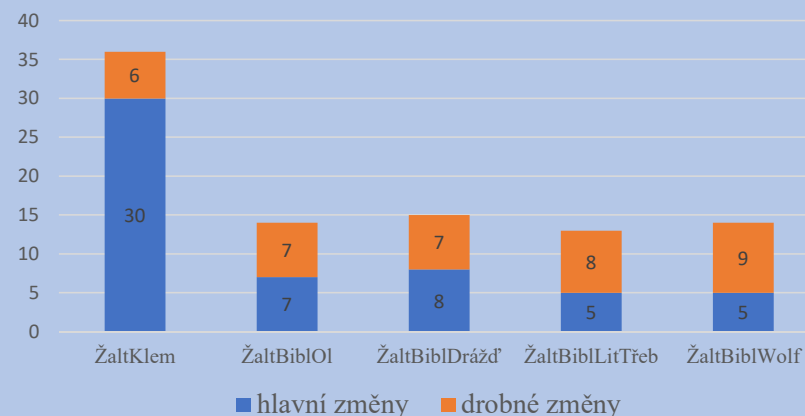
První staročeský překlad žaltáře (13/14. století)

Dochované texty: ŽaltGlosMuz (poč. 14. stol.), **ŽaltWittb** (pol. 14. stol.), ŽaltB (pol. 14. stol.), ŽaltM (pol. 14. stol.), ŽaltGlosKlem (kol. 1420)

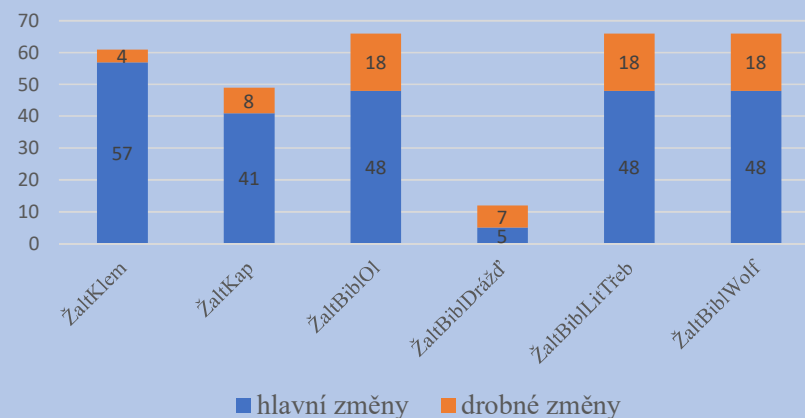
Revidované znění: Bible Drážďanská (pol. 14. stol.), Žaltář poděbradský (1396)

do Ps 36: Bible litoměřicko-třeboňská /BiblLitTřeb/ (1411-1414), Bible olomoucká /BiblOl/ (1417), Bible wolfenbütelerská /BiblWolf/ (1436)

Porovnání s ŽaltWittb (1. překlad) Ps 20

Porovnání s ŽaltWittb (1. překlad) Ps 101

První staročeský překlad žaltáře (13/14. století)

Zlomek žaltáře muzejního ŽaltM (1. pol. 14. stol.)

- obsahuje text Ps 144,16-146,4
- jediná odchylka od ŽaltWittb:
sancto eius Ps 144,21: *svatému tvému*
Wittb, **jeho** ŽaltM

Zlomek žaltáře brněnského ŽaltB (pol. 14. stol.)

drobné odchylky: např. překladové typy
gloria – chvála/sláva

Žaltář glosovaný klementinský (ŽaltGlosKlem), kol. 1420

- odchylky v Ps 25:
complacui Ps 25,3: *smílil sem se* Wittb,
slíbil sem se ŽaltGlosKlem (tak i ŽaltKlem,
Kap, Bosk, Pad, *libosti sem sobě činil*
ŽaltTisk)
- *inigua (gerentibus)* Ps 25,4: *s křivdu* Wittb,
křivotu ŽaltGlosKlem (*zlosti* ŽaltKlem, *zlé*
ŽaltKap, *zlosti Bib/Bosk*, *nepravé věci*
BibIPad, *neprávě* ŽaltTisk)

Druhý staročeský překlad žaltáře (pol. 14. stol.)

Dochované texty: **Žaltář klementinský**
/ŽaltKlem/ (polovina 14. stol.), Truhlářův
zlomek žaltáře /ŽaltU/ (1. pol. 14. stol.)

od Ps 36: Bible litoměřicko-třeboňská
/BiblLitTřeb/ (1411-1414), Bible
olomoucká /BiblOl/ (1417), Bible
wolfenbütelská /BiblWolf/ (1436)

Revidované znění: Žaltář kapitulní
/ŽaltKap/ (80. léta 14. stol.), Bible
kunštátská /BiblKunšt/ (1440-1460)

**Truhlářův zlomek žaltáře /ŽaltU/ (1.
pol. 14. stol.)**

obsahuje text: Ps 129,6–131,11, 138,5–
139,14, 147,1–148,14

shody: Ps 138,20: *Nebo jižto sú
nenáviděli tebe, hospodine, nenáviděl
sem jich* ^{jich]} *navíc oproti lat.*

samostatné úpravy: opakovaně
tabernaculum: chrám ŽaltU x *schrána*
ŽaltKlem *stan* ŽaltWittb, ŽaltPod,
ŽaltTisk *brh* ŽaltKap, *příbytek*
BiblBosk, BiblPad

Na pomezí mezi prvním a druhým překladem

Zlomek žaltáře pasovského ŽaltP (2. pol. 14. stol.)

Zlomek žaltáře Šafaříkova a Tomášského ŽaltT (2. pol. 14. stol.)

Zlomek žaltáře pasovského (ŽaltP)

Ps 18,5–20,7, 27,4–29,13

odchylky Ps 28:

28,1 *arietum*: **beranův** ŽaltP x *bravový* ŽaltWittb, *skopcové* ŽaltKlem

28,2 *in atrio*: **v stolení** ŽaltP x *všichni* ŽaltWittb *v sieni* ŽaltKlem

28,3 *maiestatis*: **veleslavnost** ŽaltP *čestný* ŽaltWittb *velebnost* ŽaltKlem

28,3 *intoniut*: **vzehřměl** ŽaltP x *pohřímal* ŽaltWittb *vzvučal* ŽaltKlem

28,4 *virtute*: **ctnost** ŽaltP x *moc* ŽaltWittb, ŽaltKlem

28,5 *confringet*: **zdříská** ŽaltP x *zlámá* ŽaltWittb, *zetře* ŽaltKlem

28,6 *comminuet*: **rozdrobí** ŽaltP x *zetře* ŽaltWittb, *zmenší* ŽaltKlem

Třetí staročeský překlad žaltáře (přelom 14./15. století)

reprezentativní text žaltář **Bible boskovické** /BiblBosk (i s kompilacemi dochováno na 20 textů)

překlad brzy revidován pro třetí úplný překlad Bible (tzv. třetiredakční úprava třetího překladu; dochováno též 20 textů)

// rozsah úpravy velmi malý (shodně překládáno více než 90 % textu)

z hlavních rozdílů:

překlad za *Dominus* (zpravidla, ale ne ve všech textech) *Pán*

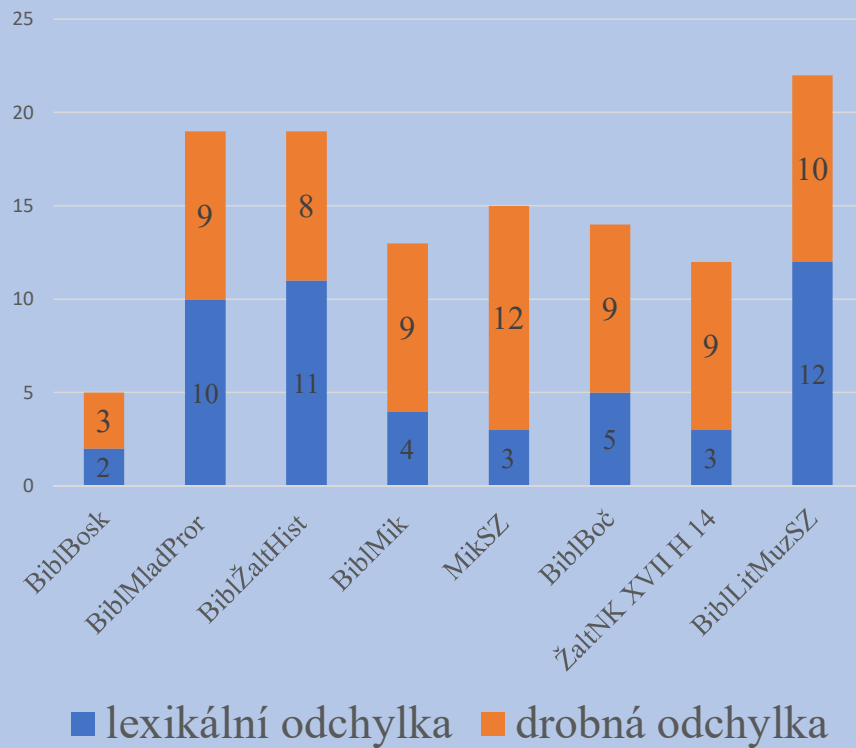
spíše drobnější nedůsledné úpravy: překlad lat. *gloria* v BiblBosk důsledně jako *chvála*, v úpravě už i pronikání *sláva*

ALE

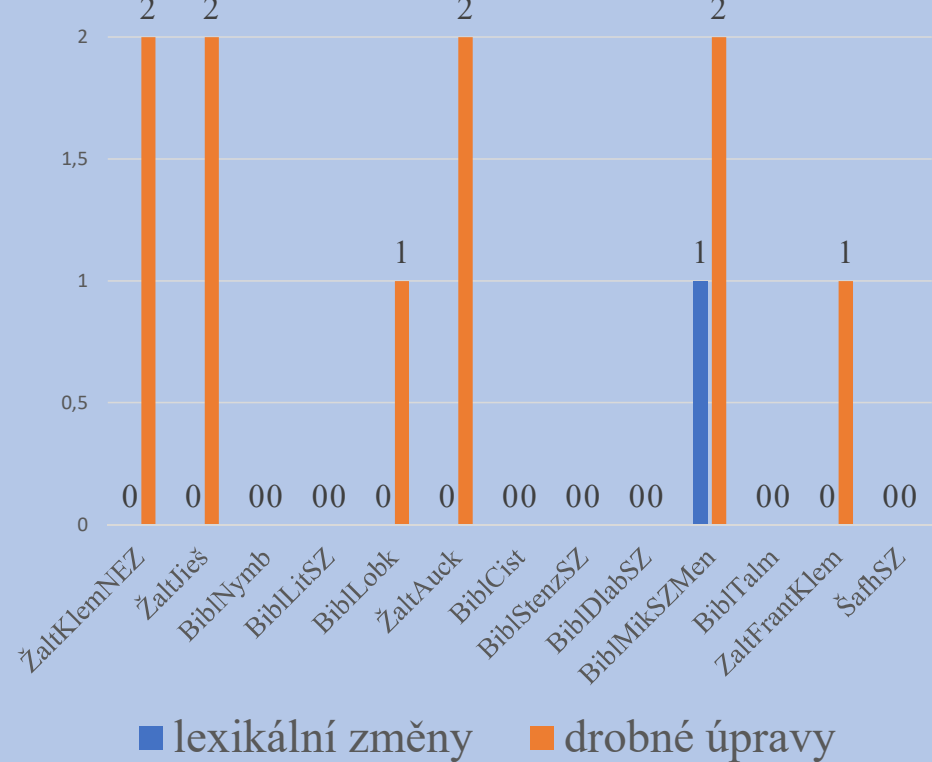
rozdíly patrně i na základě lat. předlohy (sr. např. Ps 46,9: *regnabit* lat., *regnavit* var. : *kraloval jest* BiblPad x *kralovatit' bude* BiblBosk)

Třetí překlad žaltáře x třetiredakční úprava

Vztahy rkp. třetího překladu (shody s BiblMlyn) Ps 20

Vztahy rkp. třetiredakční úpravy (shody s BiblPad) Ps 20

Na pomezí třetího překladu

samostatnější úpravy: ŽaltKruml (70. léta 15. stol.), BiblRajhradSZ (2. třetina 15. stol.)

z rozdílů BiblRajhrSZ: 46,10 *elevati sunt*: ***po(v)zvýšeni sú*** BiblRajhrSZ x *pozdvihli sú se* BiblBosk, BiblPad *vzvýšeni sú* ŽaltWittb, *vzpodviženi sú* ŽaltKlem, *vzdviženi sú* ŽaltTisk

46,10 *vehementer*: ***prudcě velmi*** BiblRajhrSZ x *velmi* BiblBosk, BiblPad, *náhle* ŽaltWittb, *l'uté* ŽaltKlem, *náramně* ŽaltTisk

na pomezí třetího překladu a revize:

Bible kladrubská /BiblKladr/ (1471), Bible Záblatského /BiblZábl/ (1476-1478), Bible Hodějovského /BiblHod/ (1440-1460)

drobné úpravy, povětšinou znění podle třetího překladu, objevuje se však už překlad *Pán za Dominus*

Čtvrtý překlad žaltáře (80. léta 15. stol.)

tisky:

Žaltář tištěný

/ŽaltTisk/ (1487)

Bible pražská

/BiblPraž/ (1488)

Bible kutnohorská

/BiblKutn/ (1489)

Žaltář Bakalářův

/ŽaltBak/ (1499)

Žaltář Bakalářův 2.

/ŽaltBak2/ (1508)

Bible benátská

/BiblBen/ (1506)

Starý zákon

obrovských

písmen

/BiblObrSZ/

(zač. 16. stol.)

rukopisy:

Žaltář moravský

/ŽaltMor/

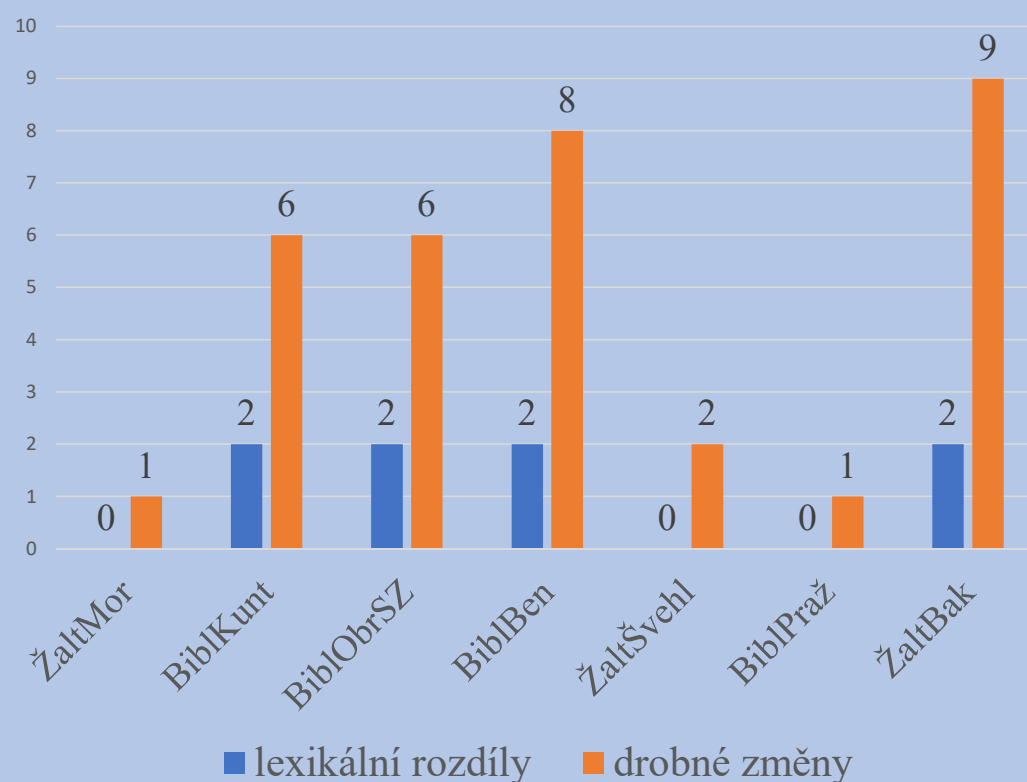
(konec 15. stol.)

Žaltář Švehlův

/ŽaltŠvehl/

(1496)

Srovnání s ŽaltTisk Ps 20

Čtvrtý překlad žaltáře (80. léta 15. stol.)

z rozdílů mezi žaltáři s čtvrtým překladem:

20,6 *saeculi: věkuov* (BiblKutn, BiblObrSZ, BiblBen, ŽaltBak) x *věkuom* (ŽaltTisk, ŽaltŠvehl, BiblPraž)

20,6 *in salutari: v spasiteli* (ŽaltTisk, ŽaltŠvehl, BiblPraž) x *spasení* (BiblKutn, BiblObrSZ, BiblBen, ŽaltBak)

20,6 *decorem: počestnost* (ŽaltTisk, ŽaltŠvehl, BiblPraž) x *poctivost* (BiblKutn, BiblObrSZ, BiblBen, ŽaltBak)

20,12 *in te: na tě* (ŽaltTisk, ŽaltŠvehl, BiblPraž) x *proti tobě* (BiblKutn, BiblObrSZ, BiblBen, ŽaltBak) x *na tě* (ŽaltTisk, ŽaltŠvehl, BiblPraž)

20,14 *exaltare: vyvýšíš* (ŽaltTisk, ŽaltŠvehl, BiblPraž) x *vyvýšiž* (BiblKutn, BiblObrSZ, BiblBen, ŽaltBak)

Breviáře čtvrtého překladu

Žaltář a breviář tzv. Moravský (konec 15. stol.)

Breviář wroclavský 15. století

Z rozdílů Breviáře wroclavského (Ps 146,147):

146,4: *mnostvie* ŽaltTisk x *množstvie* Brev

146,11 *v milosrdenstvie* ŽaltTisk x *v milosrdenství* Brev

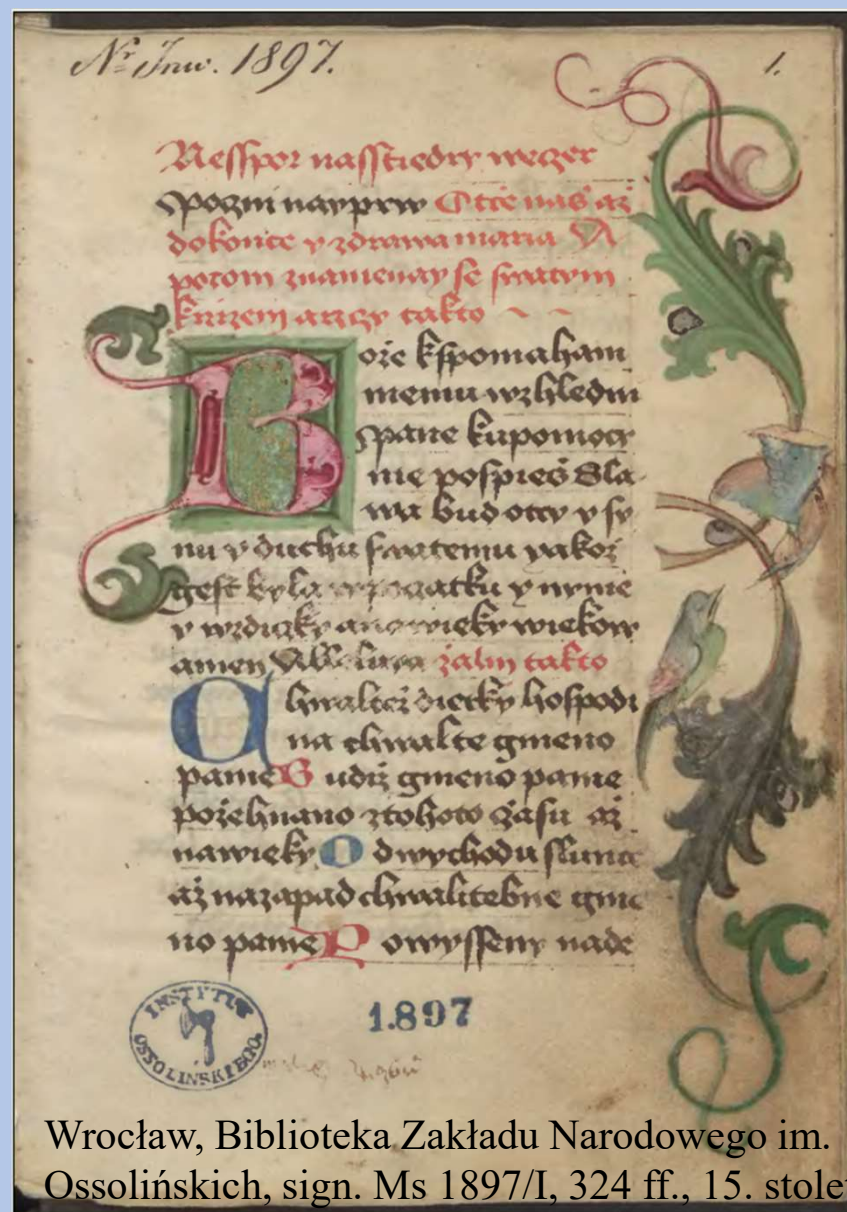
147,5 a 6 *jakžto* ŽaltTisk x *jakožto* Brev

147,7 *i* ŽaltTisk, nemá Brev

shody:

146,4 *počítá ... nazývá* (ŽaltTisk, Brev *nazywage*)

146,8 *příkrývá ... puosobí* (ŽaltTisk i Brev *puosobie*)

Wrocław, Biblioteka Zakładu Narodowego im.
Ossolińskich, sign. Ms 1897/I, 324 ff., 15. století.

Shrnutí

do roku 1500 dochován velký soubor staročeských žaltářních textů (dosud nalezeno 75)

výskyt převážně v celých biblích či Starých zákonech, dochován však i větší počet samostatných žaltářů

v rámci jednotlivých překladů existují různé variantní texty, úpravy nemají vesměs formu písařských chyb, ale jsou záměrem autora

jediný výrazně jednotný překlad je znění vzniklé pro třetí biblickou redakci dochované breviáře z konce 15. století svědčí o užití českých textů v rámci denní modlitby církve

zvláště samostatnější úpravy si zasluhují další pozornost (ŽaltP, ŽaltRajhrSZ...)

Děkuji za pozornost!

Žaltáře a žalmy ve zvl. výběrech

Kniha žalmů v sborníku mikulovském (BibIMikNZ) 1466

Kniha žalmů v tzv. mladších Prorocích (BibIMladPror) 1428

Žaltář s druhou částí historických knih (BiblŽaltHist) 20. léta 15. století

Menší žaltář v Krumlovském sborníku modliteb (ŽaltModlKruml) 2. pol. 15. století

Kající žalmy v Žaltáři poděbradském (1396)

Kající žalmy v Hodinách o přeslavné panně Marii (poč. 15. století)

Sedm žalmů kajících s litaniemi a modlitbami (15. století)

výbor z žalmů v Kancionálu Jistebnickém (20. léta 15. století)

Žaltář a breviář tzv. Moravský (konec 15. stol.)

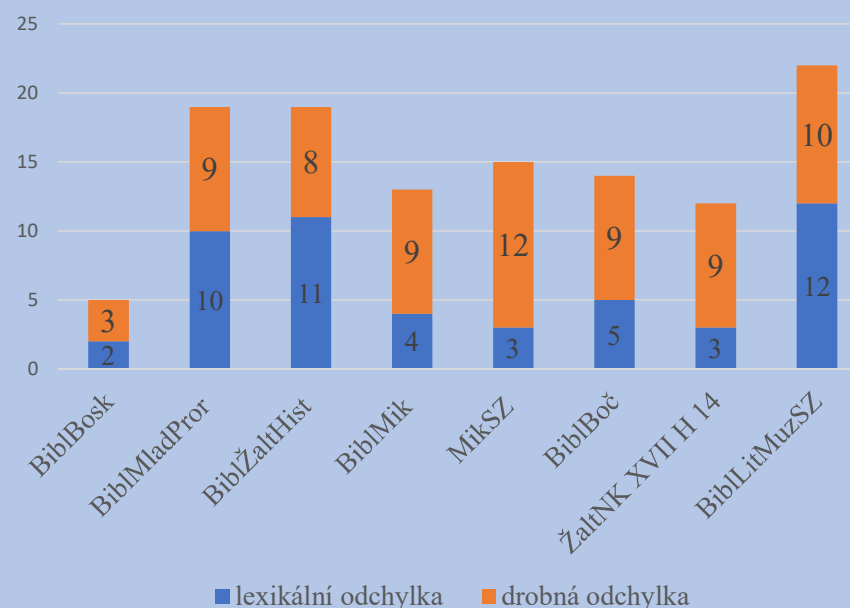
Breviář wroclavský (Wrocław, Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, sign. Ms 1897/I, 324 ff.), 15. století.

Třetí překlad žaltáře (přelom 14./15. století)

texty mající nejbliže k **Bibli boskovické**:

Bible mlynářčina /BiblMlyn/ (3. čtvrtina 15. stol.), Žaltář s druhou částí historických knih /BiblŽaltHist/ (20. léta 15. stol.), Bible mikulovská /BiblMik/ (1440-1460), Starý zákon mikulovský větší /BiblMikSZ/ (pol. 15. stol.), Žaltář NK XVI H 14 (pol. 15. stol.), Starý zákon litoměřický muzejní /BiblLitMuzSZ/ (1480), Bible Bočkova /BiblBoč/ (140-1450), Mladší proroci /BiblMladPror/ (1428)

Vztahy rkp. třetího překladu (shody s BiblMlyn) Ps 20

Třetiredakční úprava třetího překladu žaltáře (1. třetina 15. století)

texty mající nejbliže k **Bibli Padeřovské**:

ŽaltJieš (1475), BiblNymb (1462/63),
BiblLitSZ (2. pol. 15. stol.), BiblLobk
(1479/80), ŽaltAuck (1466), BiblCist
(1456), BiblŠafh (počátek 2. poloviny 15. stol.),
BibIDlabSZ (2. třetina 15. stol.),
BibLMikSZMen (2. polovina 15. stol.),
BibITalm (1460-1480), ŽaltFrantKlem
(konec 15. stol.), ŽaltKlemNez (2. pol.
15. stol.), BiblKristSZ (1440, od 69,25)

